

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гирусов Э. В. Экология и экономика природопользования. - М.: ЮНИТИ, 2000. - 455 с.
2. Фоменко Г.А. Денежные оценки природных ресурсов как важнейшее условие устойчивого развития в России // Управление природопользованием для устойчивого развития. — Ярославль, 1997.

Поступила в редакцию 10 октября 2006 г.

УДК 330.3

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ СТРУКТУРИЗАЦІЇ ПОКАЗНИКІВ ВИРОБНИЦТВА

Боронос В.М., канд. екон. наук, проф.,
Сумський державний університет

Мамчук І.В.
Шосткинський інститут СумДУ

ВСТУП

Із розвитком цивілізації та науково-технічного прогресу, бурхливим зростанням кількості населення на Землі, обсягів виробництва та його відходів проблеми відносин між природою та суспільством дедалі загострюються. Наприкінці XIX ст. екологічну кризу, що наближалася, передбачали лише окремі фахівці, а в 60—70-х роках XX ст. про критичний стан природи багатьох регіонів Європи, Північної Америки, Японії дізналися в усьому світі. Страшною дійсністю стали голод, отруєні річки та моря, задушливе шкідливе повітря у великих промислових центрах, загублені ліси, сотні зниклих видів тварин і рослин, загроза кліматичних аномалій, ерозія та майже повсюдне повне виснаження ґрунтів у аграрних районах.

Екологічна криза грізно нависла над усім світом, вона вже «схопила нас за горло». Спричинений економічними, політичними помилками та серйозними екологічними прорахунками теперішній стан природного середовища України оцінюється фахівцями як критичний, коли вже неможливі його самовідновлення й самоочищення: відбуваються активна деградація й небезпечне знищення останніх природних ресурсів. Наше покоління практично в усіх куточках планети безсоромно «грабує в коморах природи» те, що належить дітям і онукам. Ліквідація глобальної екологічної кризи є на сьогодні найважливішим завданням людства. Для його вирішення перш за все необхідні зміна екологічної стратегії й тактики, всієї економічної моделі, організація всебічної екологічної освіти, виховання екологічної свідомості всього населення Землі.

ПОСТАВЛЕННЯ ЗАВДАННЯ

Здійснення еколого-економічної політики та забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності населення, природних екологічних систем потребують здійснення еколого-економічного аналізу господарської діяльності.

Метою даного дослідження є обґрунтування доцільності еколого-економічного аналізу в сфері природокористування та охорони навколишнього середовища.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Еколого-економічний аналіз є важливим інструментом оцінки екологічної стійкості підприємств та галузей бо за його допомогою

можливо приймати оптимальні управлінські рішення в сфері природокористування та охорони навколишнього середовища.

До основних показників еколого-економічного аналізу можна віднести такі складові:

- екологічну експертизу;
- екологічну діагностику;
- екологічний ситуаційний аналіз;
- екологічний маркетинг;
- екологічний аудит.

Екологічна експертиза в Україні - вид науково-практичної діяльності спеціально уповноважених державних органів, еколого-експертних формувань та об'єднань громадян, що ґрунтується на міжгалузевому екологічному дослідженні, аналізі та оцінці передпроектних, проектних та інших матеріалів чи об'єктів, реалізація і дія яких може негативно впливати або впливає на стан навколишнього природного середовища, і спрямована на підготовку висновків про відповідність запланованої чи здійснюваної діяльності нормам і вимогам законодавства про охорону навколишнього природного середовища, раціональне використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки [1].

Основними принципами екологічної експертизи є:

- 1) гарантування безпечного для життя та здоров'я людей навколишнього природного середовища;
- 2) збалансованість екологічних, економічних, медико-біологічних і соціальних інтересів та врахування громадської думки;
- 3) наукова обґрунтованість, незалежність, об'єктивність, комплексність, варіантність, превентивність, гласність;
- 4) екологічна безпека, територіально-галузева і економічна доцільність реалізації об'єктів екологічної експертизи, запланованої чи здійснюваної діяльності;
- 5) державне регулювання.

Екологічній експертизі можуть підлягати екологічні ситуації, що склалися в окремих населених пунктах і регіонах, а також діючі об'єкти та комплекси, що мають значний негативний вплив на стан навколишнього природного середовища.

До загальних вимог щодо проведення екологічної експертизи можна віднести те, що до документації на об'єкти екологічної експертизи додаються обґрунтування щодо забезпечення екологічної безпеки запланованої чи здійснюваної діяльності з комплексною еколого-економічною оцінкою існуючого чи передбачуваного впливу на стан навколишнього природного середовища, оцінкою екологічного ризику та з альтернативними прогнозованими варіантами зменшення цього впливу. (Частина перша статті 8 із змінами, внесеними згідно із Законом N 1642-III (1642-14) від 06.04.2000) [1].

Екологічна експертиза дозволяє забезпечити перевірку соціально-екологічної обґрунтованості та екологічної безпечності об'єктів, технологій, матеріалів, техніки, проектів, прогнозів, програм, тобто це багатоаспектна експертиза, яка забезпечує більш ґрунтовний аналіз екологічних результатів і наслідків реалізації проектів і рішень.

Еколого-економічна діагностика, по-перше, дозволяє визначити проблеми, вибрати основні напрямки обстежень, розробити заходи щодо вдосконалення екологічної діяльності і розробити відповідну програму дій; по-друге – після завершення всього комплексу аналітичних досліджень можна перевірити висунуту на початковому етапі діагностичну гіпотезу про наявність еколого-економічних проблем. За допомогою інформації про зміни якості навколишнього середовища, яка отримана, можна виділити істотні фактори або «вузькі місця» у

відтворювальних процесах і оцінити їх вплив на навколишнє середовище, можливо зробити раціональний вибір природоохоронних заходів або внести зміни в сам виробничий процес.

Еколого-економічний ситуаційний аналіз спрямований на виявлення можливості регулювання діяльності підприємства. При цьому виді аналізу передбачається дослідження інформації з метою з'ясувати, де і на якому виробничому рівні виникли порушення в сфері екологічної діяльності.

Екологічний маркетинг забезпечує довгостроковий добробут суспільства із соціальних та екологічних позицій на основі підприємницької діяльності суб'єктів господарювання, в тому числі захист природного навколишнього середовища в процесі виробництва та реалізації товарів та послуг.

До основних функцій екологічного маркетингу належать:

- вивчення попиту на екологічно пріоритетну продукцію;
- розвиток екологічно пріоритетної ("екологічно чистої") продукції;
- планування асортименту, ціноутворення, реклама та стимулювання збуту екологічно пріоритетної продукції;
- створення позитивного іміджу підприємству, яке враховує екологічні пріоритети (має сертифіковані системи управління якістю (ISO 9001), екологічного менеджменту (ISO 14001), EMAS, екологічно сертифіковану продукцію (ISO 14024) [2] тощо) в стратегію свого розвитку.

Для досягнення успіху на ринку екологічно орієнтовної продукції важливо дотримуватися певної послідовності виконання заходів, спрямованих на формування попиту і стимулювання збуту. Важливо донести споживачеві інформацію, що саме ця продукція екологічно пріоритетна (більш корисна для його здоров'я та оточення). Дуже велику роль у цьому відіграє екологічне маркування - право використовувати екологічний знак, яке надається незалежною третьою стороною, шляхом екологічної сертифікації продукції у відповідності до вимог міжнародного стандарту ISO 14024 [2].

Але право використання екологічного знака ще недостатньо, необхідно максимально ефективно використати його в рекламній стратегії (компанії) підприємства.

Екологічний аудит – незалежна перевірка господарської діяльності підприємства з метою оцінки її відповідальності природоохоронному законодавству та розроблення рекомендацій щодо зниження фактичного або потенційного екологічного, фінансового та інших збитків і витрат. До функцій екологічного аудиту належить контроль за формуванням екологічних витрат (втрат) за місцем їх виникнення з виявленням відхилень від нормативів, стандартів, вимог і планових завдань, які регламентують природокористування, а також виявлення екстенсивних та інтенсивних факторів і резервів екологічної діяльності первинних підрозділів [3].

Таким чином, метою екологічного аудиту можна назвати вдосконалення виробничо-економічної діяльності підприємств з урахуванням та вдосконаленням економічної, фінансової, технологічної стратегії з підвищення рівня екологічності підприємства.

Екологічний аудит суттєво може доповнювати загальну характеристику підприємства, тому що він спрямований на аналіз еколого-економічного рівня виробництва і відповідає на такі питання:

- стан еколого-економічного обліку на підприємстві і відповідний аналіз фінансових результатів;
- можливий контроль з впровадження заходів з охорони навколишнього середовища і раціоналізації природокористування;

- еколого-економічних виробничих відносин у сфері природоохоронної діяльності на рівні підприємства (надання об'єктивної характеристики), контроль та виявлення конкретних винуватців у порушенні екологічного законодавства, нормативів, стандартів і вимог раціонального природокористування;
- ефективності використання природних ресурсів на основі системи еколого-економічних показників;
- екологічний оперативний контроль виробничо-господарської діяльності суб'єктів господарювання з метою своєчасного попередження екологічних порушень;
- з'ясування актуальних екологічних проблем і ухвалення рекомендацій щодо вдосконалення існуючої ситуації;
- прогнозування програми еколого-економічного розвитку господарської діяльності.

Екологічний аудит сприяє проведенню комплексного еколого-економічного аналізу господарської діяльності підприємства і здійснює оцінку ефективності заходів з охорони навколишнього середовища за показниками господарської діяльності, фінансового стану підприємства.

Підприємства хімічної промисловості є потужним джерелом забруднення атмосферного повітря, водоймищ і ґрунтів газоподібними, рідкими і твердими відходами виробництва. В атмосферу викидають такі шкідливі речовини: у виробництві азотної кислоти - оксиди азоту, аміак, оксиди вуглецю; у виробництві хлору – хлор і соляну кислоту; у виробництві ацетилену, феросплавів, карбїду кальцію – вапняний пил, пил кремнієвої кислоти, що містять деякі метали і мають неприємний запах.

Еколого-економічний аналіз виробництва підприємств-забруднювачів ґрунтується на системі показників та інформації, необхідних для прийняття оптимальних управлінських рішень у сфері раціоналізації природокористування й охорони навколишнього середовища.

Головними причинами, що призвели до загрозуючого стану довкілля, є:

- застаріла технологія виробництва та обладнання, висока енергомісткість та матеріаломісткість, що перевищують у два – три рази відповідні показники розвинутих країн;
- високий рівень концентрації промислових об'єктів;
- несприятлива структура промислового виробництва з високою концентрацією екологічно небезпечних виробництв;
- відсутність належних природоохоронних систем (очисних споруд, оборотних систем водозабезпечення тощо), низький рівень експлуатації існуючих природоохоронних об'єктів;
- відсутність належного правового та економічного механізмів, які стимулювали б розвиток екологічно безпечних технологій та природоохоронних систем;
- відсутність належного контролю за охороною довкілля.

Металургійна промисловість, що включає чорну та кольорову металургію, коксове та прокатне виробництво, а також суміжні допоміжні об'єкти і процеси, є однією з найбільш забруднюючих галузей промисловості, викиди якої від стаціонарних джерел забруднення досягають 38 відсотків загальної кількості забруднюючих речовин.

Вплив підприємств нафтохімічного комплексу на стан навколишнього природного середовища характеризується викидами в атмосферу вуглеводнів, сірчаної кислоти, сірковуглецю, ртуті, фтористих та інших шкідливих сполук.

У ряді регіонів України висока концентрація хімічних та нафтохімічних виробництв призвела до занадто високого рівня

забруднення джерел водопостачання. У відкриті водойми хімічні підприємства скидають щорічно 70 млн куб. метрів неочищених або недостатньо очищених стоків. Хімічна промисловість - одна з основних галузей, де утворюються у великих обсягах відходи, значна кількість яких - токсичні.

Підприємства нафтогазового комплексу за рівнем шкідливого впливу на довкілля вважаються об'єктами підвищеного екологічного ризику. Вони є потенційними джерелами забруднення довкілля, що може статися у разі порушення технологічних режимів роботи устаткування чи аварійної ситуації. Деякі об'єкти забруднюють довкілля і за нормальних умов роботи, що зумовлено існуючими технологічними процесами.

За результатами екологічного аудиту підприємства змогли б розробити довгострокові екологічні програми, які були б представлені в зацікавлені органи влади.

Отримання таких матеріалів дозволяло б органам виконавчої влади або органам місцевого самоврядування у подальшому контролювати діяльність підприємств у галузі охорони навколишнього природного середовища та його відродження.

Проведення екологічного аудиту буде сприяти запровадженню єдиної державної політики щодо довгострокових екологічних програм з відтворення екологічного стану навколишнього природного середовища, залучаючи до цього не тільки державні, а в основному недержавні кошти підприємств-забруднювачів.

Запропонована зразкова схема системи еколого-економічних показників може бути основою реалізації стандартної схеми управління екологізацією виробництва промислових підприємств-забруднювачів [4]:

- 1) добір і обробка еколого-економічної інформації;
- 2) аналіз цієї інформації з подальшим розрахунком показників еколого-економічного рівня виробництва за виділеними напрямками;
- 3) розроблення практичних рекомендацій щодо регулювання еколого-економічного рівня виробництва промислових підприємств.

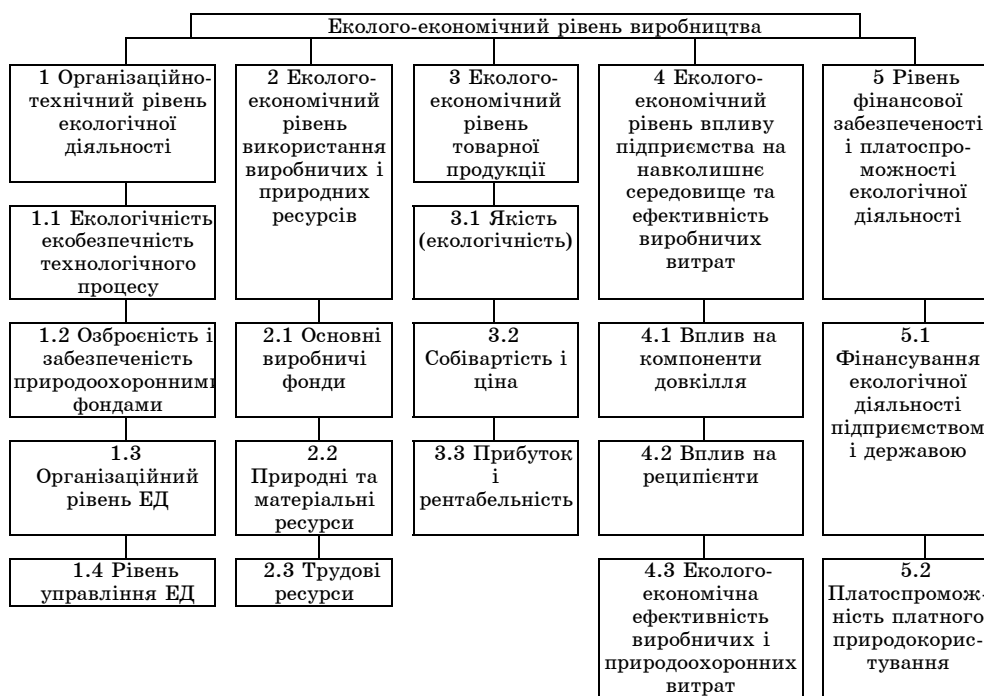

Рисунок 1 – Зразкова схема аналізу еколого-економічного рівня виробництва підприємства як системи еколого-економічних показників [4]

Ця система показників еколого-економічного рівня виробництва враховує основні аспекти природоохоронної діяльності організації і міру впливу на навколишнє середовище виробництва у повному зв'язку з отриманими результатами (собівартість, прибуток та рентабельність).

Дану систему еколого-економічних показників слід використовувати для [4]:

- дослідження впливу екологічного чинника на кінцеві виробничі, економічні, фінансові результати виробничо-господарської діяльності;
- загальної, комплексної і деталізованої характеристики еколого-економічного рівня виробництва підприємств у часі;
- регулювання природокористування на основі ретельного врахування екологічного чинника під час приватизації державного майна, ціноутворенні, маркетингових дослідженнях, розробленні бізнес-планів і т.ін.
- створення інформаційних систем, призначених для дослідження і регулювання еколого-економічних проблем промислового виробництва.

ВИСНОВКИ

На наш погляд, детальне вивчення еколого-економічних показників є важливою складовою у формуванні і реалізації еколого-економічної стратегії. Таким чином важливо зробити реальну оцінку стану охорони навколишнього середовища та стану природокористування.

Екологізація економіки та свідомості суспільства не є абсолютно новою проблемою. Практичне відображення екологічності тісно пов'язано в першу чергу з державним регулюванням процесів природокористування. Новим у даній проблемі є еквівалентність обміну між державою, природою та людиною, яка базується на законодавчих, організаційно-технічних рішеннях. Ця проблема на сучасному етапі є дуже важливою. Вона була сформована протягом двох століть і нині набула свого критичного значення. Тому існує об'єктивна необхідність втручання держави в природно-екологічну сферу для досягнення збалансованого стану, держава також повинна закласти основи глобального еколого-економічного партнерства між суб'єктами підприємництва, між іноземними партнерами на рівні планетарного співробітництва заради виживання і подальшого розвитку України, а також всієї цивілізації.

Отже, такі складові еколого-економічного аналізу, як екологічна експертиза, екологічна діагностика, екологічний ситуаційний аналіз, екологічний маркетинговий аналіз та екологічний аудит є необхідними основами для подальшого удосконалення структурної побудови організаційно-економічного механізму природокористування, а також оцінки впливу господарської діяльності на навколишнє середовище.

SUMMARY

Authors examine the expedience of ecological-economic analysis in the sphere of the use of natural resources and environmental protection.

Exactly such indexes as ecological examination, ecological diagnostics, ecological situation analysis, ecological marketing analysis and ecological audit, is the necessary basis for the use of natural resources and also estimation of influence of economic activity on an environment.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про екологічну експертизу» (Введ. в дію Постановою ВР N 46/95-ВР від 09.02.95 / ВВР. – 1995. - N8. - С.55) (Із змінами, внесеними згідно із Законом №1642-III (1642-14) від 06.04.2000 // ВВР. – 2000. - N 27. - С.213).
2. <http://ecolabel.org.ua>
3. Закон України «Про екологічний аудит» від 24.06.2004. - № 1862-IV.
4. Екологічний аудит: Посібник для спеціалістів з екол. менеджменту і екол. аудиту /В.Я. Шевчук, Ю.М. Саталкін, В.М. Навроцький та ін / Фонд відродження Дніпра. – К., 1997. – 219 с.

5. Основи екології. Екологічна економіка та управління природокористуванням: Підручник / За заг.ред. Л.Г. Мельника, М.К. Шапочки. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2006. – 759с.

Надійшла до редакції 22 червень 2006 р.

УДК 339.138 : 339.163 : 504.75

УРАХУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ФАКТОРУ В ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ СТИМУЛЮВАННЯ ЗБУТУ ПРОДУКЦІЇ

Ю.М. Линник, асп.

Сумський державний університет

У статті досліджено урахування екологічного фактора в процесі стимулювання збуту продукції та визначено роль держави в цьому процесі. Автором запропоноване власне визначення стимулювання збуту, проаналізовано особливості регулювання маркетингової комунікаційної діяльності в зарубіжних та пострадянських країнах.

Соціально-економічний розвиток та охорона навколишнього середовища є основними компонентами, без яких неможливо досягнути сталого розвитку як окремих регіонів, так і планети в цілому. Необмежене зростання потреб людства призводить до виникнення глобальних проблем, які ставлять під загрозу існування усього живого на Землі. Оскільки неможливо повністю зупинити матеріальне виробництво та використання природних ресурсів, то необхідно зробити його максимально ефективним, тобто таким, щоб задоволення потреб відбувалося без збитків для майбутніх поколінь. Із класичної економічної теорії відомо, що перед споживанням продукція проходить так звану стадію просування і, як показує сучасна практика, навіть там може виникнути багато проблем, які наносять шкоди як виробникам, так і споживачам з погляду вимог концепції сталого розвитку.

На сьогодні все більшу увагу науковців привертають заходи зі стимулювання збуту, економічна ефективність яких значно вища у порівнянні з традиційною рекламою. Ці питання досліджені у роботах зарубіжних вчених, серед яких праці Ф. Котлера [1], Д. Шульца [2], А. Дейяна, А. Троядека, Л. Троядека [3]. Зарубіжні автори розробили концептуальні основи теорії стимулювання збуту, але в пострадянських країнах актуальність стимулювання збуту значно зросла тільки протягом останніх років. Тому вітчизняні вчені намагаються адаптувати зарубіжну теорію до умов вітчизняної економічної практики та психологічних особливостей нашого споживача. Дослідженням цього питання займаються Л.Г. Перерва, Т.О. Примак [4], Н.В. Головікіна та ін.

На наш погляд, екологізація процесу стимулювання збуту тісно пов'язана з функцією регулювання та контролю, які значною мірою забезпечуються державою. Деякі принципи формування ринку екологічних товарів, що були використані в даній роботі, знайшли своє відображення в роботах С.М. Ілляшенка та О.В. Прокопенко [5], а як приклад успішного регулювання процесу стимулювання збуту продукції можна виділити Британський кодекс з реклами, стимулювання збуту та прямого маркетингу. Отже, у вітчизняній теорії та практиці стимулювання збуту продукції існує ще ряд невизначених питань, серед яких і урахування екологічного фактора.

Намагаючись підвищити прибутки та збільшити обсяги збуту виробники вдаються до різноманітних методів та прийомів впливу на